HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 / (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume: 13, Issue: 2, April 2021

www.historystudies.net

MİLLÎ MÜCADELE'DEN KALAN SOSYAL BİR SORUN: "YEDEK SUBAYLAR"

A Social Problem Remnant of the National Struggle: "Reserve Officers"

Doç. Dr. Erol Akcan

Trakya Üniversitesi

erolakcan@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3580-4466

Makale Türü-Article Type : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-Received Date : 20.12.2020
Kabul Tarihi-Accepted Date : 21.01.2021
DOI Number : 10.9737/hist.2021.1003

Atıf – Citation: Erol Akcan, "Millî Mücadele'den Kalan Sosyal Bir Sorun: "Yedek Subaylar"", *History Studies*, 13/2, Nisan 2021, s. 587– 608.

MİLLİ MÜCADELE'DEN KALAN SOSYAL BİR SORUN: “YEDEK SUBAYLAR”

A Social Problem Remnant of the National Struggle: “Reserve Officers”

Doç. Dr. Erol AKCAN

Öz

“Yedek subaylık”, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı ordu düzeninin bir parçasıydı. Avrupa’da başlayan savaş ve sonrasında ilan edilen genel seferberlik ile birlikte Osmanlı ordusunun subay açığını karşılamak amacıyla çok sayıda tahsilli genç, yedek subay olarak orduya alındı. Birinci Dünya Harbi boyunca farklı cephelerde savaşan yedek subaylar, harbin sona ermesiyle birlikte ordudan terhis edildi. Orduya katılmadan önceki toplumsal statülerini kaybeden yedek subaylar, seslerini duyurabilmek amacıyla farklı isimler altında dernekler kurdu. Mustafa Kemal Paşa’nın liderliğinde Anadolu’da başlayan direniş hareketiyle birlikte çok sayıda yedek subay Milli Mücadele’ye katıldı. Milli Mücadele sonrasında barış sürecine geçilmesiyle birlikte yedek subaylar ordudan terhis edildi. Terhis olan yedek subayların durumu, yaşam koşullarının iyileştirilmesi Mustafa Kemal Paşa’nın ve hükümetin öncelikli meselesi oldu. Yedek subayların geleceği, Halk Fırkası’nın dokuz umdesinden biriydi. Yedek subaylar, Milli Mücadele’den sonra ülke genelinde demekler kurarak seslerini duyurmaya çalıştı. Bu çalışmada, Milli Mücadele’den sonra ordudan terhis edilen yedek subayların sorunları, bu sorunlara Mustafa Kemal Paşa’nın ve hükümetin yaklaşımı, yedek subayların demikleşme faaliyetleri ve talepleri temel kaynaklara dayanılarak ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Milli Mücadele, Yedek Subaylar, Mustafa Kemal Paşa, Bomonti Hadisesi, Türk Ordusu

Abstract

“Reserve officer status” was a part of the Ottoman army order before the First World War. With the onset of the war in Europe and the general mobilization declared thereafter, many educated young people were drafted into the army as reserve officers in order to fill the officer gap in the Ottoman army. Fighting on diverse fronts throughout the First World War, reserve officers were discharged from the army when the war was over. Having lost the social status they had before joining the army, the reserve officers created associations under different names in order to get their voices heard. When the resistance movement led by Mustafa Kemal Pasha started out in Anatolia, many reserve officers joined the National Struggle. Reserve officers were discharged from the army with transition to the period of peace after the National Struggle. It became a matter of priority to improve the status and conditions of living of the discharged reserve officers for Mustafa Kemal Pasha and for the government. Future of the reserve officers was one of the nine principles of the People’s Party. Reserve officers tried to get their voices heard by founding associations throughout the country after the National Struggle. This study examines in details the problems of the reserve officers discharged from the army after the National Struggle, attitude of Mustafa Kemal Pasha and the government towards such problems, association-forming activities of the reserve officers and their demands based on main sources.

Keywords: National Struggle, Reserve Officers, Mustafa Kemal Pasha, the Bomonti Incident, Associations of Reserve Officers

Giriş

Çalışmanın esas konusuna geçmeden önce, bu konuda daha önce yapılan çalışmaları tanıtmak ve bu çalışmalarla ilgili bazı tespitlerde bulunmak, hem bu çalışmanın alana katkısını ortaya koymak hem de bundan sonra bu konuda yapılacak yeni çalışmalara yol göstermek açısından faydalı olacaktır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, doğrudan yedek subaylara dönük bir çalışma olmamakla birlikte, bu konu ilk defa bir yüksek lisans çalışmasında ele alınmıştır¹. Bu çalışmada, Mütareke’den hemen sonra yedek subaylar²ın kendi aralarındaki dernekleşme faaliyetleri ve Milli Mücadele’de Anadolu’da kurulan bazı yedek subay cemiyetleri hakkında kayda değer bilgiler verilmiştir. Kronolojik olarak bakıldığında bu çalışmada, yedek subayların Milli Mücadele’den sonraki durumu ve faaliyetleri üzerinde durulmadığı görülür. Bu çalışmadan iki yıl sonra yayımlanan Ali Servet Öncü’nün makalesi, büyük oranda, aynı zaman dilimine ve benzer konulara odaklanmaktadır³.

Sırrı Emrah Üçer’in makalesi ise, yedek subayların Mütareke’den sonra İstanbul’da oluşturdukları örgütlenmelere ve bu dönemdeki taleplerine ve şikâyetlerine odaklanmaktadır⁴. Bu makalenin ana kaynağını Atı gazetesine gönderilen yedek subay mektupları oluşturmaktadır. Zaman dilimi olarak bu çalışmada da yedek subayların Milli Mücadele’den sonraki örgütsel faaliyetlerine, hükümetlerle olan ilişkilerine, talep ve şikâyetlerine yer verilmemiştir.

Yedek subaylık ve yedek subaylarla ilgili en kapsamlı ve derinlikli çalışma Mehmet Beşikçi tarafından yapılmıştır⁵. Beşikçi’nin makalesi, 1891 ile 1930 yılları arasına odaklanmakta, ilk ortaya çıktığı tarihten itibaren yedek subaylık müessesesinin ordu nizamı içerisindeki yerini, önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca, yedek subayların katıldıkları savaşlar ve bu savaşlarla ilgili izlenimlerini, yedek subayların yazdığı anılar üzerinden değerlendirmektedir. Bu çalışmada da diğer çalışmalarda olduğu gibi yedek subayların Mütareke döneminde İstanbul’daki dernekleşme faaliyetlerine, Milli Mücadele’ye olan yaklaşımlarına değinilmektedir. Beşikçi’ye göre, yedek subayların Cumhuriyet’ten sonra örgütlenme deneyimlerine rastlanmayacaktır⁶. Beşikçi’nin kapsamlı ve derinlikli çalışmasının 1923-1927 yılları arasında boşluk olduğu fark edilmektedir. Bu çalışma, yukarıda üzerinde durduğumuz daha önce yedek subaylık ve yedek subaylar üzerine yapılan çalışmaların bıraktığı boşluğu doldurmak, yedek subayların 1923-1927 yılları arasındaki dernekleşme faaliyetlerini, hükümetlerle olan ilişkilerini, taleplerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Belirttiğimiz zaman dilimine geçmeden önce, yedek subaylık ve yedek subaylara dair bazı aydınlatıcı bilgiler vermek konunun anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Osmanlı ordusu düzeni içerisinde yedek subaylığın ortaya çıkışı 1891 yılına işaretlenmektedir⁷. Ancak, bu tarihte çıkarılan nizamnamede belirlenen yedek subaylık, bu çalışmanın konusunu oluşturan yedek subaylık kategorisinin dışındadır. Bu çalışmanın konusu olan ikinci sınıf yedek subaylığın yasal olarak ortaya çıkışı 18 Nisan 1910 tarihinde çıkarılan yedek subay teşkilatı kanunu ile gerçekleşmiştir. Bu kanunla birlikte ordunun subay ihtiyacını karşılamak için alınacak olan yedek subaylar iki sınıfa ayrılmıştır. Birinci sınıfı oluşturan yedek subaylar daha önce orduda görev yapmış emekli ya da istifa etmiş olan subayların yedek subay

¹ Bkz. M. Yasin Taşkesenlioğlu, *Milli Mücadele Döneminde Gençlik Teşkilatları*, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2007, s. 90-120.

² Kaynaklarda “ihtiyat zabitleri” olarak geçen ifade çalışma boyunca “yedek subaylar” olarak ifade edilmiştir.

³ Ali Servet Öncü, “İstanbul’da Mütareke Dönemi Yedek Subay Teşkilatlanmaları”, *Atatürk Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 40, Erzurum 2009, s. 341-354

⁴ Sırrı Emrah Üçer, “Mütareke’nin İlk Günlerinde Yedek Subaylar Neden Örgütlendiler” *Tarih ve Toplum*, S. 14, (Yaz 2012) s. 53-71.

⁵ Mehmet Beşikçi, “‘İhtiyat Zabiti’nden ‘Yedek Subay’a: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Zorunlu Askerlik Kategorisi Olarak Yedek Subaylık ve Yedek Subaylar 1891-1930”, *Tarih ve Toplum*, S. 13 (Güz 2011) s. 45-89.

⁶ Beşikçi, agm, s. 73.

⁷ Agm, s. 51.

statüsünde tekrar vazifelendirilmesini kapsamaktaydı. İkinci sınıf yedek subaylar ise, nizamiye ordusunda on senelik hizmet süresini dolduran ve açılacak imtihan da yeterlilik gösterenleri kapsamanın yanı sıra belli şartları yerine getirmek kaydıyla yüksekokul, idadi ve rüştiye okulları mezunlarını da içermeye başlıyordu⁸. Beşikçi'nin ifade ettiği gibi zorunlu askerlik sistemi bu tarihten sonra sadece toplumdaki er değil, yedek subay adayı da celp etmeye başlayacaktır⁹.

Modern ordu sistemine geçilmesinden itibaren hiçbir zaman subay ihtiyacını mektepli subaylardan karşılayamamış olan Osmanlı ordusunda, 1914 yılı yazında Avrupa'da başlayan savaş sonrasında ilan edilen genel seferberlikle birlikte subay ihtiyacı doruk noktasına ulaşmıştır. Bu ihtiyacı karşılamak için çok sayıda mektepli ve tahsilli genç, İstanbul'un farklı yerlerinde kurulan yedek subay talimgahlarına alınmış ve yedek subay olarak orduda görev yapmıştır¹⁰. Dört yıl süren savaş sırasında yedek subaylardan kimi şehit, kimi esir düştü. Sağ kalanlar ise Mütareke'den sonra hayatın türlü zorluklarıyla karşı karşıya kaldı. Savaş başladığında kimi öğrenci kimi memur olan bu gençler, dört yıl sonra savaş bitip terhis olduklarında bütün bunlardan mahrum ve mağdur bir şekilde topluma karıştı¹¹. Seslerini duyurabilmek için İhtiyat Zabıtları Teavün Cemiyeti adıyla bir cemiyet kurdukları gibi İhtiyat Zabıtları Postası adıyla da bir dergi çıkardılar. Bu ilk kurulan Cemiyet'in Türk Ocağı çevresine yakın olması, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı rahatsız etmiş ve bunların teşvikiyle Osmanlı İhtiyat Zabitan Cemiyeti adıyla bir başka cemiyet vücuda getirilmiştir¹². İstanbul'da kurulan yedek subay cemiyetlerinin Anadolu'nun belli merkezlerinde şubeler açtığı bilinmektedir¹³.

Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde Anadolu'da başlatılan Milli Mücadele hareketine ister gönüllü olsun isterse zorunlu çok sayıda yedek subay katılmıştır. TBMM Hükümeti'nin Harb-i Umumi öncesinde ilan edilen seferberliği devam ettirme kararından sonra yedek subaylar için mücadeleye katılmak zorunlu hale gelmiştir¹⁴. İzmir'in işgalinden önce başlayan örgütlenme ve işgal sonrasında ortaya çıkan silahlı direniş hareketi içerisinde yedek subayların olduğu bilinmektedir¹⁵. Yine Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele sırasındaki seyahatleri sırasında Tokat'ta ve Kayseri'de yedek subay cemiyetlerinin şubelerini ziyaret ederek yedek subaylarla görüştüğü kaynaklarda yer almaktadır¹⁶. Birinci Dünya Harbi sonrasında terhis edilen yedek subaylardan ne kadarının Milli Mücadele'ye katıldığını tam olarak tespit edebilmek mümkün değildir. Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde yürütülen Milli Mücadele ve sonrasında seferberliğin devam ettirilmesi aslında yedek subayların terhis sonrası karşılaşacakları zorlukların bir süreliğine ertelenmesine ve gündemden düşmesine yol açmıştır. Mudanya Mütarekesi'nden sonra başlayan terhisle birlikte Mütareke'den hemen sonra hissedilen ve bir süreliğine ertelenen hayatın zorluklarıyla yedek subaylar tekrar karşı karşıya kalmışlardır.

1. Mustafa Kemal Paşa'nın ve Ankara Hükümeti'nin Gündeminde Yedek Subaylar

Uzun süren bir bağımsızlık mücadelesinden sonra barış dönemine geçilmesiyle birlikte diğer birçok sorun gibi çözüm bekleyen konulardan biri de terhis olan yedek subayların hayata tutunmaları, maddi ve manevi kayıplarının telafi edilmesiydi. Yedek subayların vatanın

⁸ Agm, s. 54.

⁹ Agm, s. 55.

¹⁰ Mesut Uyar, "İhtiyat Zabıt Namzedi Olmak", *Çanakkale 1915*, S. 16 (Haziran 2013) s. 22-27.

¹¹ Üçer, agm, s. 54v.

¹² Taşkesenlioğlu, *agt*, s. 95.

¹³ Öncü, agm, s. 348-349.

¹⁴ Beşikçi, agm, s. 76; Öncü, agm, s. 349.

¹⁵ *Babamın Emanetleri. Ragıp Nurettin Ege'nin Birinci Cihan Harbi Günlükleri ve Harbin Sonrası Hatıratı*, Hazırlayan: Güneş N. Ege-Akter, Dergah Yayınları, I. Baskı, İstanbul 2006, s. 322 vd; Sıtkı Aydınel, *Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2002, s. 96; Demirci Mehmet Efe ve Hacı Şükrü Bey'in seferberlik ilanında silah altına çağrılan kesim arasında yedek subaylar yer almaktadır. Bkz. Erol Akcan, *Milli Mücadele'de Demirci Mehmet Efe (1919-1920)* Atatürk Araştırma Merkezi, I. Baskı, Ankara 2014, s. 48.

¹⁶ Taşkesenlioğlu, *agt*, s. 105, 111.

kurtarılmasında gösterdiği azim ve fedakârlığı en iyi bilen ve onların mağduriyetlerinin farkında olan askeri kimliği dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa idi. Kendisine İzmit'te yedek subay İbrahim Efendi, barıştan sonra yedek subaylar ne suretlere terfih¹⁷ ettirilecektir? Şeklinde bir soru yönelttiği zaman Mustafa Kemal Paşa bu soruya şu şekilde yanıt vermiştir:

"Arkadaşlar, eğer bunu soran zat ihtiyat zabiti ise, düçar olduğu tereddüitten dolayı kendisini takbih edeceğim. İhtiyat zabiti demek bu milletin zaten münevver sınıfa muallim sınıfa ithal etmiş olduğu evlad-ı vatan demektir. Bu evlad-ı vatan nur-i irfanla memlekete ifasına mecbur olduğu hizmetten gayrı, vazifeden gayrı bir de orduya giriyor. Düşmana göğüs gererek, vazife-i askeriyesini de ifa ediyor. Bunlar sahib-i ilm ve irfandır. Memleket bunlara her zaman muhtaçtır. Bahusus ordu içinde, muharebe meydanlarında bin türlü ölüm mücadelesi yaparak tecrübe almış, cüret ve cesaretlerine resanet vermiş olan bu memleket evlatları bittercih en müreffeh olacakları yerlerde kullanılmalıdır. Binaenaleyh gerek kahraman ordumuzun bütün zabitanı ve gerek onların içindeki ihtiyat zabitanı tamamen emin ve müsterih olmalıdırlar ve millet onlara karşı vazifesini bihakkın yapacaktır¹⁸."

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere kumandanları ve devletin en yetkili şahsiyeti olarak Mustafa Kemal Paşa, yedek subaylara gelecekte kendilerine devletin ve milletin sahip çıkacağına güvencesini vermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın ve başında bulunduğu hükümetin yedek subayların durumlarının iyileştirilmesi ve mağduriyetlerinin giderilmesi konusuna ne derece önem verdiğinin en önemli göstergesi, genel seçim kararının alınmasından hemen sonra ilan edilen "Dokuz Umde" nin yedinci maddesine yedek subaylarla ilgili vaatlerin konulmasıdır¹⁹. Yedek subayların durumlarının hükümetin beyannamesine girmiş olmasının onlarda büyük bir sevinç ve beklentiye yol açtığını tahmin etmek zor olmasa gerektir.

Yedek subayların durumlarının dokuz umde arasında yer alması basında olumlu karşılanmış ve desteklenmiştir²⁰. Hükümete yakınlığı ile bilinen Hakimiyet-i Milliye gazetesinde çıkan imzasız uzun başyazının şu cümleleri, yedek subayların durumlarını ve onlara olan bakış açısını göstermesi açısından dikkat çekicidir:

"Bugün ordudan herhangi fert dönse muhakkak kavuşacağı birkaç kucak, başını sokacağı bir kulübe çalışabileceği bir parça toprak ve maddi hayatta demir gibi olan azminden meyve toplayacak bir saha bulacaktır. Fakat İhtiyat zabiteleri için iş böyle değildir. Onların birçokları ordudan ayrıldıkları zaman ne başlarını sokabilecek bir yer, ne ekmeklerini çıkarmak için lazım gelen bir toprak parçası ve bir say sahası bulabileceklerdir. Bilakis bu tahripkar senelerin eserini taşıyan birkaç sevgili ve aziz kolun da kendisine uzandığını ve medet umduklarını göreceklerdir. Çünkü bugün yalnız temin-i hayatları için verebildiğimiz paranın bir kısmını da bütün cidal esnasında ailesi efradıyla paylaşan bu gençlerin adedi pek çoktur. İşte Türk'ün büyük dâhisi bu manzarayı derhal görmüş ve imar devresinde ilk elinden tutulup kaldırılacak bir kitle-i münevvere bulunduğunu düşünerek atilerini bir vaad bir teselli şöylece bir tedbir ile temin etmek değil bir umdeye rabt eylemiştir. Bu suretle orduda başlarında bulundukça kendileri için bir mürebbi, bir mürşit olan bu büyük Gazi'yi yarın da gençliğin en büyük hamisi olarak görmek ve onların hakları olan saadet yoluna isalde rehber olmak, o gençleri memleketin asıl şimdiden sonra muhtaç olduğu hizmetlerine daha büyük bir kuvvetle rabt edecektir²¹."

¹⁷ Refah verme, bollukta yaşatma, rahat yaşamasını sağlama.

¹⁸ Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları, Yayına Hazırlayan: Arı İnanc, TTK, Ankara 1982, s. 91, 123.

¹⁹ Dokuz umdenin yedinci maddesi şu şekildedir: "İhtiyat zabitanının hayat ve istikballerini kendilerine ve memlekete en nafi bir surette temin etmek esaslı bir hedefimizdir. Müdafaa-i memleket ve istiklal-i millet uğrunda malul kalan mensubın-i askeriye ve efrad-ı millet ile alelumum mütekaiddin ve eytam-ü eramilin zaruret ve sefaletlerine meydan bırakmayacak tedabir ittihaz olunacaktır." Bkz. Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931, Tarih Vakfı Yayınları, 4. Basım, İstanbul 2005, s. 368.

²⁰ Ahmet Emin (Yalman), "Beyannamenin Tahlili-3", Vatan, 12 Nisan 1339/1923, Nu: 18, s. 1.

²¹ (?) "İhtiyat Zabiteleri", Hakimiyet-i Milliye, 15 Nisan 1339/1923, Nu: 790, s. 1.

Mustafa Kemal Paşa'nın ve Hükümet'in yedek subaylar meselesine olan ilgisi sonraki günlerde de devam etti. Mustafa Kemal Paşa, 21 Temmuz 1923 tarihinde Maliye Vekaleti'ne gönderdiği bir telgrafta, farklı tarihlerde terhis edilen yedek subayların hal ve durumlarının acınacak halde olduğunu ifade ettikten sonra Milli Mücadele esnasında hiçbir fedakarlıktan çekinmeyen yedek subayların durumlarının iyileştirilmesinin hükümetin umdeleri arasında olduğunu vurgulamıştır. Maliye Vekaleti'nden yedek subayların askerlik öncesi memuriyetleri ile askeri rütbelerinden kaynaklı maaş farklarının ödenmesini talep eden Mustafa Kemal Paşa, emval-i metruke satışlarına katılan yedek subaylardan ilk taksitte peşin para talep edilmemesini istemiştir²². Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey, 4 Ağustos 1923 tarihinde bu telgrafa verdiği yanıtta belirtilen maaş farklarının ödenmesi için Maliye memurlarına gereken talimatın verildiğini ifade ettikten sonra yedek subayların ne tür emval-i metruke satışına ne suretle katılacakları konusuna açıklık getirilmesini istemiştir²³. Mustafa Kemal Paşa, 9 Ağustos 1923 tarihinde İzmir'de bulunan eski vekillerden Avukat Refik Şevket Bey²⁴'e gönderdiği telgrafta Maliye Vekaleti'nin maaş farklarını ödeyeceğini bildirerek emval-i metruke konusunda yedek subayların taleplerinin tam olarak ne olduğu konusunda izahat verilmesini istemiştir²⁵. Yedek subaylara emval-i metruke satışlarında kolaylık sağlanması konusunda, bu yazışmalar dışında hükümetin ne tür adımlar attığını bilemiyoruz.

Yukarıdaki yazışmalarla eş zamanlı olarak hükümet, yedek subaylarla ilgili yedi maddelik bir kararnameyi kamuoyu ile paylaştı²⁶. Bu kararnamenin birinci maddesinde 1911-1912 senelerinde Beylerbeyi yedek subay talimhahında eğitim görenlerden gerekli şartları taşıyanların harpten sonra ihtiyaç dahilinde muvazzaf subay kadrosuna alınacağı; ikinci maddesinde, yedek subaylardan talep edenlerin jandarma sınıfında istihdam edileceği; üçüncü maddesinde, memur iken yedek subay olanların memuriyetlerinin iade edileceği veya başka bir memur kadrosuna alınacağı; dördüncü maddesinde, memur olmayan yedek subayların talepleri doğrultusunda mülkiyede değerlendirileceği; beşinci maddesinde, yedek subayların tahsillerine göre milli sınırlar içerisindeki şirketlerde istihdam edileceği, altıncı maddesinde; tahsilleri yarım kalan yedek subayların yaşları göz önüne alınarak öğrenim mağduriyetlerinin giderileceği; yedinci maddesinde ise bu haklardan sadece Milli Mücadele'ye katılan yedek subayların yararlanacağı belirtiliyordu.

Bu kararname ile birlikte Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Paşa tarafından yayımlanan tamimde, yedek subaylara terhis tarihlerinden itibaren izinli sayılarak üç ay maaş ve emval-i metrukeden üç bin lira kıymetinde emlak ve metruk arazi verilmesini içeren kanun taslağının TBMM'ye sunulduğu belirtilerek, kararnamenin birinci maddesindeki şartları taşıyan yedek subayların vekâlete başvurmaları istenmektedir²⁷.

Hükümet'in yedek subaylara dönük bu adımlarının yanı sıra Mustafa Kemal Paşa, 1923 yılı Ağustos ayı başlarında yedek subaylar adına kendisiyle görüşen Refik Şevket Bey aracılığıyla iki otomobili yedek subaylara hediye etmiş ve onların yaşam şartlarının iyileştirilmesi yolunda kullanılması için on bin lira bağışlamıştır²⁸. Refik Şevket Bey, 17 Eylül 1923 tarihinde Gazi

²² Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, (Cum. Arşivi) A. IV-7, D. 55, F. 3-25.

²³ Cum. Arşivi, A. IV-7, D. 55, F. 3-26.

²⁴ Refik Şevket (İnce), 1885 doğumlu olup askerliğini yedek subay olarak yaptı. Balkan ve Birinci Dünya Harbi'ne katıldı. Mütareke'den sonra İzmir'de avukatlık yapmaya başladı. İzmir'in işgalinden sonra bölgedeki direniş hareketi içerisinde yer aldı. TBMM'ye Saruhan (Manisa) vekili olarak katıldı. Adliye Vekilliğinin yanı sıra farklı komisyonlarda görev aldı. II. Meclis'te yer almayan Refik Şevket Bey, İzmir'de avukatlık mesleğine döndü. Bkz. Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923*, C. III, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s. 837.

²⁵ Cum. Arşivi, A. IV-7, D. 55, F. 3-27.

²⁶ "İhtiyat Zabıtları Hakkında Bir Kararname", *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Temmuz 1339/1923, s. 3.

²⁷ "İhtiyat Zabıtları", *İleri*, 2 Ağustos 1339/1923, Nu. 1971, s. 3.

²⁸ *Vakit*, 2 Ağustos 1339/1923, s. 2; *İleri*, 2 Ağustos 1339/1923, Nu. 1971, s. 2.

Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta, yedek subaylara verilen on bin liranın alındığını, gecikmeden dolayı Osmanlı bankasından faiz talep ettiğini, paranın İtibar-ı Milli Bankasına yatırıldığını, paranın ne şekilde kullanılacağını Eylül ayı sonlarında toplanacak olan kongrede kararlaştırılacağını bildirmiştir²⁹. Refik Şevket Bey, 9 Ekim tarihinde gönderdiği bir başka telgrafında yedek subaylara hediye ettikleri iki otomobilin kullanımı için beş yüz lira sarf ettiğini ifade ederek, İzmir'de bulunan orduya ait matbaanın yedek subayların maiyetleri için kullanılmak üzere cemiyetlerine verilmesini istemiştir³⁰. Mustafa Kemal Paşa, 17 Ekim 1923 tarihinde gönderdiği yanıtta, ilgili matbaanın Erkan-ı Harbiye-i Umumiye tarafından Ankara'ya taşınmasına karar verildiğini ve bunun için özel memur gönderildiğini ifade etmiştir³¹.

Orduya ait matbaayı yedek subayların hizmetine kazandırmakta başarısız olan Refik Şevket Bey, 20 Ekim 1923 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafında, yedek subayları kongrede matbaa açmaya ikna ettiğini, verdikleri on bin liranın yedi bin lirasını bu iş için ayırdıklarını, ancak matbaa için en az otuz bin liraya ihtiyaç duyulduğunu ifade ederek Mustafa Kemal Paşa'dan on bin lira yardımda bulunmasını istemiştir. Ayrıca, Refik Şevket Bey bu matbaada bir gazete çıkaracağını, bu gazetenin Gazi Paşa'nın davasının İzmir'de savunucusu olacağını, yedek subaylar için kârlı bir yatırım olacağına da işaret etmiştir³². Refik Şevket Bey'in isteği kabul edilmemiş olmalıdır ki bu telgrafın altına, farklı yerlerde kurulan yedek subay cemiyetleri de yardım talep ettiklerinden maalesef yardıma imkân yoktur şeklinde not düşülmüştür. Mustafa Kemal Paşa'nın Refik Şevket Bey aracılığıyla yedek subaylara yaptığı nakdi yardımla ilgili sonraki günlerde nasıl bir tasarrufta bulunduğu dair elimizde daha fazla bilgi mevcut değildir.

2. TBMM'nin Gündeminde Yedek Subaylar

Genel seçimlerin yapıp Meclis'in açılmasından sonra yedek subayların durumları ile ilgili bazı vekillerin kanun teklifi verdiklerine dair haberler basına yansımıştır³³. Verilen bu teklifler uzun süre komisyonlarda görüşüldükten sonra 18 Ekim 1923 tarihinde Meclis genel kurulunun gündemine alınmıştır. Müdafaa-i Milliye encümeninin hazırladığı kanun layihasında İzmir'in işgalinden Sakarya Savaşı'nın sonuna kadar geçen sürede İstiklal muharebelerine katılan ikinci sınıf yedek subaylarına terhis tarihlerinden itibaren dört aylık; Sakarya Savaşı'ndan Mudanya Mütarekesi'ne kadar geçen sürede İstiklal muharebelerine katılanlara ise üç aylık maaş verilmesi öngörülmüyordu. Maliye encümeninin kanun layihasını ortaya çıkaran sebepleri izah eden mazbatasında yedek subayların vatan uğrunda yaptığı fedakarlıktan övgü ve takdirle bahsediliyor; yapılacak yardımın, memleketin yedek subaylardan kazandığına, yedek subayların memleket için kaybettiklerine oranlandığında "pek küçük" olduğuna işaret ediliyordu. Ancak, memleketin mali durumu bundan daha fazlasını vermeye imkan tanımamıştı³⁴.

Yedek subaylara maaş yardımı yapılmasına dair kanun tasarısının görüşülmesi sırasında söz alan bütün mebuslar bu yardımın yeterli olmayacağı konusunda hemfikir idi³⁵. Bazı mebuslar, yedek subayların tüketici durumundan üretici hale getirilmesi için onlara devlet hazinesine ait olan Çifteler, Hamidiye ve Mecidiye çiftliklerinin yanı sıra tarım araç ve gereçleri verilmesini önerdi³⁶. Trabzon Mebusu Süleyman Sırrı ve Denizli Mebusu Mazhar Müfit, dört+altı şeklinde

²⁹ Cum. Arşivi, A. III-11, D. 48, F. 81-2. (Bkz. Ek-1)

³⁰ Cum. Arşivi, A. III-11, D. 48, F. 87-2.

³¹ Cum. Arşivi, A. III-11, D. 48, F. 87.

³² Cum. Arşivi, A. IV-5, D. 53, F. 29-4.

³³ Kanun teklifinin ilki Mentеше Mebusu Esat Efendi tarafından, ikincisi ise Feridun Fikri Bey tarafından verilmiştir. Bkz. "İhtiyat Zabıtları", *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Ağustos 1339/1923, s. 4; "İhtiyat Zabıtları", *Hakimiyet-i Milliye*, 30 Ağustos 1339/1923, s. 3.

³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, İçtima: 38, Celse: I, 18.10.1339/1923, s. 746.

³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, İçtima: 38, Celse: I, 18.10.1339/1923, s. 746-757.

³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, İçtima: 38, Celse: I, 18.10.1339/1923, s. 747.

toplamda on ay maaş verilmesini teklif etti³⁷. Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey, bu gençlerin hizmetlerinin para ile ölçülemeyeceğini, yedek subaylara yapılan bu yardımla onların acil ihtiyaçlarını karşılamayı, sıkıntılarını hafifletmeyi amaçladıklarını ifade ettikten sonra memleketin mali durumunun bu kadarına müsaade ettiğini, mübadele ve iskan gibi büyük sorunların olduğunu hatırlattı³⁸. Ayrıca, yedek subayların yaşam şartlarını iyileştirecek, onların kayıplarını telafi edecek farklı projeler üzerinde hükümetin başka çalışmalar yürüttüğünü belirtti³⁹. Kastamonu Mebusu Halit Bey, yedek subaylara daha sonraki zamanlarda yapılacak desteklere dair Maliye encümeninin hazırladığı layihada bir işaret olmadığını vurguladı⁴⁰.

Kanun tasarısında dikkat çeken noktalardan biri, maaş yardımı yapılacak yedek subaylar için süre sınırlamasının getirilmiş olmasıydı. Yukarıda ifade edildiği üzere İzmir'in işgali, Sakarya Savaşı ve Mudanya Mütarekesi gibi olaylar, önemli tarihler olarak kabul ediliyordu. Tasarının görüşülmesi sırasında bu süre sınırlamasının mağduriyetlere yol açacağından hareketle bazı mebuslar bunun kaldırılmasını teklif etti. Feridun Fikri Bey, yedek subaylardan bazılarının esir olduklarını, esaretten dönenler olacağını hatırlatarak "İstiklal Harbi'ne katılma" şartının yeterli olacağını ifade etti⁴¹. Müdafaa-i Milliye Encümeni üyesi olan Eskişehir Mebusu Arif Bey, süre sınırlamasının kaldırılmasına bir muharebeye katılan ile birkaç muharebeye katılan arasında fark olması gerektiğini söyleyerek itiraz etti⁴². Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Bey, kanun tasarısında yer alan "hin-i terhislerinde" kaydının daha önce terhis edilen yedek subayları mağdur edebileceğine işaret ederek bütün yedek subayları kapsamasını teklif etti. Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey, bu kanunun İstiklal Harbi'ne katılan yedek subaylara yardım etmeyi hedeflediğini terhis tarihinin önemli olmadığını belirtti⁴³.

Kanun tasarısının esasına ve şekline dönük yapılan tekliflerden sadece Eskişehir Mebusu Arif Bey'in ihtiyat zabıt kelimesinden sonra zabıt vekili ve namzetlerinden kelimelerinin eklenmesine dair teklifi ile Gaziantep Mebusu Ahmet Remzi Bey'in kanun tasarısının isminde yer alan "terfih" kelimesinin çıkartılması ile ilgili teklifleri kabul edilmiştir⁴⁴. Tasarısının müzakeresinden sonra oylamaya geçilmiş ve oylamaya katılan yüz kırk sekiz üyeden, yüz kırk dördünün kabul oyuyla tasarı kanunlaşmıştır. Üyelerden biri çekimser, üçü ise red oyu kullanmıştır⁴⁵.

Yedek subaylara maaş yardımı ile ilgili kanunun Meclis'ten çıkması, bu konuyla ilgili tartışmalara son noktayı koymadı. 1923 yılı Aralık ayı başlarında Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey'in yedek subayların muvazzaf subay sınıfına kaydırılması ile ilgili kanun teklifi, Müdafaa-i Milliye Encümeni'nden geçemedi. Encümen, seferberlik ile birlikte kaldırılan bazı teşkilat ve müesseselerdeki pek çok muvazzaf subayın emekliye sevk edildiğini, bu nedenle yedek subaylara

³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, İçtima: 38, Celse: I, 18.10.1339/1923, s. 753.

³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, İçtima: 38, Celse: I, 18.10.1339/1923, s. 752.

³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, İçtima: 38, Celse: I, 18.10.1339/1923, s. 751.

⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, İçtima: 38, Celse: I, 18.10.1339/1923, s. 749.

⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, İçtima: 38, Celse: I, 18.10.1339/1923, s. 748.

⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, İçtima: 38, Celse: I, 18.10.1339/1923, s. 748.

⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, İçtima: 38, Celse: I, 18.10.1339/1923, s. 754.

⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, İçtima: 38, Celse: I, 18.10.1339/1923, s. 754-756.

⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, İçtima: 38, Celse: I, 18.10.1339/1923, s. 757; Resmi Gazete'de yayımlanan 355 numaralı kanunun metni şu şekildedir: Terhis Olunan İhtiyat Zabitanına Tahsisat İttasına Dair Kanun Madde-1 Mudanya Mütareke namesinin imzası tarihine kadar İstiklal muharebatına iştirak eden ikinci sınıf ihtiyat zabıt ve zabıt vekili ve namzetlerinden 15 Mayıs 1335 tarihinden itibaren Sakarya Meydan Muharebesi'nin hitam tarihine kadar geçen müddet zarfında orduya iltihak etmiş olanlara dört aylık maaşları ve Sakarya Meydan Muharebesi'nin hitamından sonra orduya iltihak etmiş olanlara da üç aylık maaşları hin-i terhislerinde maatahsisat-ı munzamma tamamen ve def'aten tesviye edilir.

Madde-2 İşbu kanun tarih-i neşrinden itibaren meri-ül icradır.

Madde-3 İşbu kanunun icra-yı ahkâmına Müdafaa-i Milliye ve Maliye Vekilleri me'murdur. 7 Rebiülevvel 1342, 18 Teşrin-i Evvel 1339/1923. Bkz. Resmi Ceride, 25 Teşrin-i Evvel 1339/1923, Nu: 37.

ihtiyaç duyulmadığını gerekçe gösterdi⁴⁶. Yedek subaylara maaş yardımı yapılması ile ilgili çıkarılan kanunda geçen “maatahsisat-ı munzamma tamamen ve defaten tesviye olunur” ifadesi kafa karışıklığına yol açmış olmalıdır ki bu ifadede ne anlaşılması gerektiği Müdafaa-i Milliye Encümeni’ne sorulmuştur. Encümen’in bu ifadeyle yedek subayların asli maaşlarının tamamen ödenmesinin anlaşılacağı, elbise bedelinin ve seferi zammın bu ifadenin içeriğine girmeyeceği yönündeki açıklaması, Meclis’te bazı mebusların kararı eleştirmesine yol açtı. Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey, yedek subayların vatan için yaptığı fedakarlıkları hatırlatarak, bu ifadede seferi zam ve elbise bedeli dahil olmak üzere bütün ödeneklerin anlaşılmasını teklif etti⁴⁷. Gümüşhane Mebusu Zeki Bey, bu teklifin yedek subaylara 1380 kuruş fazla para verilmesi anlamına geldiğini ifade ederek teklifin Maliye encümenine gönderilmesini önerdi. Müdafaa-i Milliye Encümeni üyesi olan Eskişehir Mebusu Arif Bey, yedek subaylara maaş tahsis edilirken Feridun Bey’in belirttiği ödeneğin düşünülmediğini, bunun komisyonda hukukçu olmamasından kaynaklanan bir hatanın eseri olduğunu belirtti⁴⁸. Karesi Mebusu Ahmet Süreyya Bey’in yedek subaylara maaş verilmesi ile ilgili çıkarılan kanunun, orduda görev yaparken memuriyetine dönen yedek subayları kapsayıp kapsamadığının aydınlatılmasını istedi. Bunun üzerine vekillerden bazıları teklifin encümene gönderilmesini isteyince Müdafaa-i Milliye Vekili Kazım Bey, buna karşı çıkarak meselenin yorumdaki ibaret olduğunu, Meclis’in verilsin demesi halinde maliyeye getireceği yükün hesap edilerek sorunun çözüleceğini ifade etti⁴⁹. Bazı vekiller, bu maaş yardımının yedek subaylara Milli Mücadele’ye katılmalarından, yaptıkları fedakarlıktan dolayı yapıldığını ifade ederek bu tür ayrıntılar üzerinde durmanın yersizliğine işaret etti⁵⁰. Netice itibarıyla, Feridun Fikri Bey’in yedek subaylara ödenecek maaşta bütün ödeneklerin dahil edilmesi ile ilgili teklifi reddedildi⁵¹.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla yedek subaylara verilen maaş yardımı konusu, bundan sonraki tarihlerde bir daha Meclis gündemine gelmemiştir. Meclis’te yapılan tartışmalara bakıldığında, milletvekillerinin yedek subaylara yapılacak maaş yardımı ile “terfi projesi” adını verdikleri, yedek subayların yaşam şartlarını iyileştirecek, onları üretici konuma getirecek iki konuyu birbirinden ayrı tuttukları, “terfi projesi” kapsamındaki çalışmaların devam etmekte olduğuna vurgu yaptıkları gözlemlenir. Yedek subaylara yapılan maaş yardımından sonraki tarihlerde iktisat encümeninde yedek subayların terfihi layihasının müzakere edildiği, arazi vermek ve tarım işletmelerinde istihdam edilmek gibi konuların görüşüldüğü basına yansımıştır⁵². Sonraki günlerde yedek subaylar, basına gönderdikleri uzun bir telgrafla kendileriyle ilgili olan projenin encümenlerde bekletilmesinden, sorunlarına çare bulunmamasından duydukları üzüntüyü dile getirerek, Meclis’in tatile girmesinden önce bu projenin kanunlaşmasını talep etmiştir⁵³. Yedek subayların bu telgraflarından bir gün sonra Hakimiyet-i Milliye’de çıkan bir makalede, yedek subaylara toprak dağıtılacağı, kredi verileceği, bütün bunların yedinci umdenin bir gereği olduğu üzerinde durulmuş ve encümende olan bu tasarinin Meclis kapanmadan kanunlaşmasının önemine işaret edilmiştir⁵⁴.

Kamuoyunun beklentisi doğrultusunda yedek subayların terfihi ile ilgili üç vekil tarafından 22 Ekim 1923 tarihinde verilen on bir maddelik kanun teklifi görüşülmek üzere Meclis’in gündemine

⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, İçtima: 64, Celse: I, 8.12.1339/1923, s. 107.

⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, İçtima: 76, Celse: I, 29/12/1339/1923, s. 559; Feridun Fikri Bey’in Meclis’te verdiği bilgilerden hareket edilecek olursa, yedek subaylar görevdeyken 46 lira maaş alıyordu. Bu maaşın 700 kuruşu asli maaş, 2700 kuruşu fevkalade ödenek, 400 kuruşu elbise bedeli, 1000 kuruşu da seferberlik zammıydı.

⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, İçtima: 76, Celse: II, 29.12.1339/1923, s. 560.

⁴⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, İçtima: 76, Celse: II, 29.12.1339/1923, s. 562.

⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, İçtima: 76, Celse: 2, 29.12.1339/1923, s. 563.

⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, İçtima: 76, Celse: 2, 29.12.1339/1923 s. 567.

⁵² Vakıf, 17 Kanun-ı Evvel 1339/1923, Nu. 2145, s. 1.

⁵³ “İhtiyat Zabıtları”, İleri, 20 Nisan 1340/1924, Nu. 2218, s. 3; “İhtiyat Zabıtlarının Müracaatı”, *Tevhid-i Efkar*, 21 Nisan 1340/1924, s. 5.

⁵⁴ “İhtiyat Zabıtlarına Toprak”, *Hakimiyet-i Milliye*, 21 Nisan 1340/1924, Nu. 1103.

alınmıştır⁵⁵. Kanun teklifinin birinci maddesinde, memuriyete dönen yedek subayların terfi işlemlerinde askerlikte geçirdikleri sürenin göz önünde bulundurulması; ikinci maddesinde, yedek subaylardan ekonomik alanda girişimde bulunmak isteyenlere bedeli on beş yılda ödenmek ve değeri üç bin lirayı geçmeyecek şekilde istedikleri arazinin bedelsiz verilmesi; üçüncü maddesinde, tarımla uğraşan yedek subaylardan üç yıl süreyle öşür vergisinin alınmayacağı, dördüncü maddesinde, kendilerine arazi verilen yedek subaylara ihtiyaç duydukları tarım aletleri ve tohumluğun arazilerinin yarı değerini geçmeyecek şekilde Ziraat Bankası ve Ziraat Müdüriyetlerince sağlanacağı ve bu desteğin on beş yıl içinde geri ödeneceği, beşinci maddesinde; yedek subaylardan fiilen ve tek başına ticaret ve sanatla uğraşanlar ile serbest meslekte çalışacak olanların üç yıl süreyle temettü vergisinden muaf tutulması, altıncı maddesinde; yedek subayların kendilerine verilen arazi ve emlakın bedelini ödemedikleri sürece başkasına satış yapamayacakları, yedinci maddesinde; yedek subaylardan köy oluşturmak üzere inşaat şirketleriyle sözleşmek isteyenlere Ziraat Bankası'nın teminat kaydıyla kefalet edeceği; sekizinci maddesinde, yedek subaylardan sultani on birinci sınıfı tamamlayanların Darülfünun'un her şubesine sınavsız kayıt yaptırabilecekleri, yedek subaylardan şehit ve malul olanların yakınlarının resmi okullara ücretsiz kabul edilmeleri öngörülmüyordu. Son iki maddede bu kanun yayımlanmasından sonra yürürlüğe gireceği ve kanunun uygulanmasından Dahiliye, Maliye, İktisat ve Maarif bakanlıklarının sorumlu olduğu belirtiliyordu⁵⁶.

Yedek subayların terfihi ile ilgili kanun teklifi için ilgili bakanlıkların hazırladığı mazbatalara bakıldığında, Maliye, İktisat ve Maarif encümenlerinin kendilerini ilgilendiren maddelerle ilgili kanun teklifinde bazı değişiklikler yapılmasını istediği görülmektedir. Bu encümenler, genel olarak kanun teklifine olumlu yaklaşmaktadırlar. Ancak, Müdafaa-i Milliye Encümeni'nin hazırladığı mazbatada, yedek subayların vatana yaptıkları hizmetin inkar edilemeyeceği ifade edildikten sonra, askeri yükümlülük kanunu gereğince askerlik yaşına dahil olan her Türk'ün vatana kan borcunu ifa etmek zorunda olduğu, sadece tahsil çağında olan yedek subayların değil, bütün efrad-ı milletin bu konuda zarara uğradığı, yedek subayların ilim ve irfan sahibi olmalarının karşılığını orduda subay olarak istihdam edilmek ve maaş ödenmek suretiyle almış oldukları hatırlatılmaktadır. Yedek subaylardan bazılarının devletin farklı kademelerinde istihdam edilmeye çalışıldığı, onlara terhislerinden sonra üç-dört ay maaş yardımı yapıldığı belirtilerek bu kanun teklifinde Müdafaa-i Milliye Vekaleti'ni ilgilendiren bir husus olmadığı ifade edilmiştir⁵⁷.

Kanun teklifinin maddelerinin görüşülmesine geçildikten sonra bazı vekiller, yedek subaylara ne kadar arazi verileceği, bu arazinin niteliklerinin ne olacağı gibi bazı sorular ortaya atmış, bu sorulara kanun teklifini veren vekil olarak Feridun Fikri Bey yanıt vermiştir. Feridun Fikri Bey, verilecek araziyle ilgili kanun teklifinin ve mazbataların hükümlerinin gayet sarıh olduğunu ifade etmiştir. Ancak, vekillerden bazıları, kanun teklifinin Maliye'ye getireceği yükün tam olarak tespitinin yapılması için teklifin Maliye Encümeni'ne sevkini talep etmişler ve kanun teklifi ilgili encümene sevk edilmiştir. Bu karardan sonra Feridun Fikri Bey, "Reis Bey, çabuk gelsin bari, eğer bu gelmezse umdelere riayet etmemiş oluruz ve memleket sonra bizden sorar" diyerek alınan karardan duyduğu memnuniyetsizliğini dile getirmiştir⁵⁸. Sonuç olarak, yedek subayların terfihi ile ilgili verilen kanun teklifinin Meclis'in tatile girmesinden önce kanunlaşması mümkün olmamış ve bu tarihten sonra bu konu bir daha Meclis'in gündemine alınmamıştır.

⁵⁵ Kanun teklifinin altında Dersim Mebusu Feridun Fikri, Konya mebusu Tevfik Fikret ve Gaziantep Mebusu Ahmet Remzi'nin isimleri bulunmaktadır. Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, İçtima: 38, Celse: 2, 15. 04. 1340/1924, s. 755.

⁵⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, İçtima: 38, Celse: 2, 15. 04. 1340/1924, s. 756.

⁵⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, İçtima: 38, Celse: 2, 15. 04. 1340/1924, s. 757-760.

⁵⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, İçtima: 38, Celse: 2, 15. 04. 1340/1924, s. 760-761.

3. Yedek Subayların Dernekleşme Faaliyetleri ve Talepleri

Daha önce değinildiği üzere, yedek subayların dernekleşme çabaları Mütareke'den hemen sonra İstanbul'da başlamıştı ve Anadolu'nun Sivas, Kayseri, Tokat ve Konya gibi önemli merkezlerinde yedek subay derneklerinin şubeleri açılmıştı⁵⁹. Anadolu'da başlayan direniş hareketiyle birlikte harbin ve seferberliğin tekrar başlaması, yedek subayların dernekleşme çaba ve gayretlerini kesintiye uğrattı. Milli Mücadele'nin askeri aşamasının tamamlanıp barış sürecine geçilmesiyle birlikte yedek subaylar tekrar dernekleşme faaliyetlerine girişti. Mustafa Kemal Paşa'nın yayımladığı dokuz umde arasına yedek subaylarla ilgili bir madde koymuş olması, yedek subayların dernekleşme yolunda cesaretlendirmiş olmalıdır ki yedek subayların bu türden faaliyetleri dokuz umdenin yayımlanmasından sonra ivme kazandı.

Yedek subayların dernekleşme faaliyetlerine bakıldığında, 1923 genel seçimlerinden hemen sonra Ankara, İstanbul ve İzmir merkezli ayrı ayrı çalışmalar yürütüldüğü gözlemlenir. İzmir'deki dernekleşme çabaları 1923 yılı Temmuz ayı ortalarında başlamış ve derneğin temsilcisi sıfatıyla Refik Şevket Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya İzmir'i ziyaretleri sırasında yedek subayların taleplerini iletip destek ve himayelerini istemiştir⁶⁰. Ankara'daki yedek subayların dernekleşmek amacıyla Türk ocağında toplantı yaptıkları aynı tarihlerde basına yansımıştır⁶¹. Bu bilgilerden hareketle yedek subayların Ankara merkezli dernekleşme çabalarının İzmir ile aynı tarihlerde başladığını söyleyebiliriz.

İstanbul'daki yedek subaylar da Ankara'daki arkadaşları gibi Türk Ocağı'nda yaptıkları bir toplantıyla bir dernek kurmaya karar verdi⁶². Derneğe üye olan yedek subaylar, Ankara'nın hazırladığı nizamnamenin beşinci maddesinin derneğe üye olmak için İstiklal Harbi'ne katılmayı şart koymasını yedek subaylar arasında ayrılığa yol açacağı, derneğin üye sayısını daraltacağı gibi gerekçelerle doğru bulmadılar. Ankara'ya bu maddeden duydukları rahatsızlığı iletiler⁶³. Sonraki günlerde yapılan bir toplantıya Ankara'dan temsilci olarak katılan Neşet Bey, rahatsızlık duyulan beşinci maddeyi nizamnameye koymalarındaki amacın, yedek subaylardan Milli Mücadele sırasında ihanet edenleri ayırmaya dönük olduğunu, bunun dışında kalan bütün yedek subayların derneğe üye olabileceklerini izah etti. Yapılan toplantılar neticesinde yedek subaylar derneğin İstanbul şubesi, Ankara'yı genel merkez kabul ederek Ankara'ya bağlanma kararı aldı⁶⁴.

Yedek subayların Ankara, İstanbul ve İzmir merkezli dernekleşme faaliyetlerine hız verdiği tarihlerde Mustafa Kemal Paşa, Refik Şevket Bey'e bir telgraf göndererek memleketin farklı yerlerinde kurulan ve ayrı ayrı hareket eden yedek subay derneklerinin Ankara'da yapılacak bir genel kongreyle birleştirilerek tek merkezden yönetilmesini uygun bulduğunu iletti⁶⁵. Refik Şevket Bey'in bu telgrafa nasıl bir yanıt verdiğini bilemiyoruz. Lakin sonraki gelişmeler, Mustafa Kemal Paşa'nın istediği doğrultuda olmuştur. Yedek subaylar derneğin Ankara merkez heyeti, derneğin şubelerine genel kongrenin 21 Eylül 1923 tarihinde Ankara'da toplanacağını duyurarak birer temsilci gönderilmesini istemiştir⁶⁶. Ankara'nın genel kongre çağrısı, İzmir'deki merkez şube yöneticilerince olumlu karşılanmamış olmalıdır ki aynı tarihlerde İzmir'den derneğin şubelerine genel kongrenin 10 Eylül'de İzmir'de yapılacağı duyurularak delege talep edilmiştir.

⁵⁹ Taşkesenlioğlu'nun tezinin Ek'inde bu derneklerin hangi merkezlerde açıldığını gösteren bir harita yer almaktadır. Bkz. Taşkesenlioğlu, *a.g.t.*, s. 252.

⁶⁰ *Vakit*, 2 Ağustos 1339/1923, s. 2; *İleri*, 2 Ağustos 1339/1923, Nu. 1971, s. 2.

⁶¹ *Hakimiyet-i Milliye*, 19 Ağustos 1339/1923, s. 3; Ankara'daki yedek subayların Türk Ocağı'nda yaptığı toplantı bir başka kaynakta 13 Temmuz 1923 olarak verilmektedir. Bkz. "Dahili Meseleler", *Aynı Tarihi*, S. 1, (Eylül) C. 1., s. 12-13.

⁶² *Vakit*, 18 Ağustos 1339/1923, Nu. 2039, s. 1.

⁶³ *Vakit*, 1 Eylül 1339/1923, s. 3. ;

⁶⁴ *Tevhid-i Efkar*, 1 Eylül 1339/1923, s. 3; *Hakimiyet-i Milliye*, 10 Eylül 1339/1923, Nu. 911, s. 1.

⁶⁵ *Cum. Arşivi*, A. III-11, D. 48, F. 81-6.

⁶⁶ *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Ağustos 1339/1923, s. 3.

Dahası, hem Refik Şevket Bey hem de İzmir'deki derneğin merkez şube başkanı Fahri Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdikleri telgraflarda genel kongrenin 10 Eylül'de İzmir'de yapılacağını duyurarak destek ve himaye talebinde bulunmuşlardır⁶⁷. Ankara'yı merkez kabul eden yedek subay derneklerinden Kırşehir şubesi, İzmir'de yapılacak genel kongreye delege göndermeyeceğini, bu tür adımların yedek subaylar arasında ayrılık olduğu algısını doğuracağını, yedek subaylara hedeflerine ulaşma yolunda zarar vereceğini ilan etmiştir⁶⁸. Bütün bu bilgiler, genel merkezin Ankara mı yoksa İzmir mi olacağı konusunda yedek subaylar arasında bir mutabakatın oluşmadığını göstermektedir.

Sonraki günlerde genel kongrenin Ankara'da toplanması fikri kabul gördü. Yedek Subaylar Derneği genel merkezi adına kongreye Ankara'dan katılacak delegelerin seçimi yapıldı⁶⁹. 21 Eylül 1923 tarihinde Ankara Darülmualimin konferans salonunda 65 şubeden gelen 120 delegenin katılımıyla yedek subaylar genel kongresi toplandı⁷⁰. Yedek Subaylar Derneği, fahri başkan gördükleri Mustafa Kemal Paşa'yı bir telgrafla kongreye başkanlık etmeye davet etti⁷¹. Basına yansıyan bilgilerden hareket edilecek olursa kongreye Mustafa Kemal Paşa'nın yanı sıra mebuslardan Feridun Fikri Bey de katılmıştır⁷². Birkaç gün süren toplantılar neticesinde alınan kararlar kamuoyuna duyurulmuştur⁷³. Buna göre; derneğin fahri başkanlığını kabul buyuran Mustafa Kemal Paşa'ya kongre üyelerinin saygı ve bağlılıklarını iletmek üzere merkez heyeti memur edilmiştir. Derneğin nizamnamesinde bazı değişiklikler yapılmıştır. Genel merkezin gelecek seneki bütçesi tespit ve düzenlenmiştir. Daha önce tespit olunan ve yayınlanan terfih projesinin hazineye hiçbir şekilde yük getirmeyeceği oybirliğiyle kabul edilerek TBMM'ye sunulmak üzere bir müsvedde hazırlanmıştır. Kongreye katılan ve Meclis'te yedek subayların haklarını savunan mebuslara teşekkür edilmesi kararlaştırılmıştır. İzmir'deki derneğin ortak mesaiye daveti dile getirilmiştir. Şubelerde üyeler için ayrıntılı siciller tutulması kabul edilmiştir. Yedek subaylar için bir "alamet-i farika" teklifi uygun bulunmuştur. Bursa, İstanbul, Mersin, Ürgüp, Mihallıçık şubelerine atanacak genel merkez üyeleri tespit edilmiştir. Yedek subayların memleketin ekonomisine faydalı olacak şekilde yetiştirilmeleri esas gaye olarak kabul edilmiştir. Kongre sonrasında yedek subaylar adına Refik Bey, derneğin fahri başkanlığını üstlenen Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf göndererek gösterdikleri destek ve himayelerinden dolayı saygı ve bağlılıklarını ifade etmiştir⁷⁴.

Ankara'da toplanan genel kongre ile eş zamanlı olarak İzmir'deki yedek subaylar da kendi aralarında bir kongre yaptı. Daha önce üzerinde durulduğu üzere, bu kongrede Mustafa Kemal Paşa'nın yedek subaylara verdiği on bin liranın nasıl kullanılacağı, matbaa açılması, gazete çıkarılması vb. konular üzerinde duruldu. Yedek subayların İzmir'deki faaliyetleri Refik Şevket Bey tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya telgrafla iletilmiştir⁷⁵.

Ankara'da yapılan genel kongreden sonra geçen bir senelik zaman dilimine bakıldığında, yedek subayların daha önce üzerinde durduğumuz miktarı tartışmalı maaş yardımı dışında hükümetten somut başka bir yardım veya destek alamadığı görülür. Genel kongreden sonra

⁶⁷ Cum. Arşivi, A. VII-1a, D. 87, F. 1-230; Cum. Arşivi, A. VII-1a, D. 87, F. 1-231

⁶⁸ *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Ağustos 1339/1923, s. 2.

⁶⁹ Kongreye Ankara yedek subaylar derneği adına şu isimlerin katılması kararlaştırıldı: Katib-i Umumi: Zeki Arif Bey, Heyet-i İdareden Suat Bey, Muhterem Bey, Sedat Bey, İhsan Bey, Heyet-i İdareden Refik Bey, Muammer Bey, Heyet-i İdareden Sefa Bey, Ata Bey, Tevfik Günay Bey, Nuri Bey, Heyet-i İdareden Hulki Bey, Hazım Bey. Bkz. *Hakimiyet-i Milliye*, 11 Eylül 1339/1923, Nu. 912, s. 1.

⁷⁰ *Ayın Tarihi*, S. 1, (Eylül) C. 1., s. 12-13

⁷¹ Cum. Arşivi, A. VII-2-c, D. 92, F. 5-41; Bu telgrafın altına, Mustafa Kemal Paşa'nın daha önce Himaye-i Etfal'in toplantısına davet edildiği, oraya gideceği için kongreye katılamayacağı şeklinde not düşülmüştür.

⁷² *Vakit*, 22 Eylül 1339/1923, s. 5; *Vakit*, 24 Eylül 1339/1923, s. 2

⁷³ *Hakimiyet-i Milliye*, 30 Eylül 1339/1923, s. 3

⁷⁴ Cum. Arşivi, A. VII-2-c, D. 92, F. 2-169.

⁷⁵ Cum. Arşivi, A. IV-5, D. 53, F. 29-4.

Meclis'e sunulan "terfih projesi" encümenlerde tartışılmaya devam etse de Meclis'in 1924 yılı Nisan ayı sonunda gireceği tatil öncesinde kanunlaşması mümkün olmamıştır. Bu durum, yedek subayları dernekleşme faaliyetleri konusunda bazı adımlar atmaya yöneltti. 1924 yılı Eylül ayı başlarında yedek subayların, genel merkezlerini Ankara'dan İstanbul'a nakledecekleri, genel bir kongre toplayarak Ankara, İzmir ve İstanbul'daki dernekler arasındaki ayrılıkların ortadan kaldırılacağı kamuoyuna duyuruldu. Yedek subaylar, bugüne kadar elde edilen kazanımlarının yetersizliklerini, dernekleşme ve birlik ve beraberlik içerisinde hareket etme konusundaki zafiyetlerine bağlıyordu⁷⁶. Eylül ayının sonunda Ankara, İstanbul ve İzmir şubelerinden gelen üyeler İzmir'de yaptıkları bir toplantıda derneklerini 1 Kasım 1924 tarihinde İstanbul'da yapacakları bir kongreyle birleştirme kararı aldıklarını bütün şubelere ve yedek subaylara bir telgraf ile ilan etti⁷⁷. Belirtilen tarihte toplanan kongreye yedek subay derneklerinin farklı şubelerinden yüze yakın üye katıldı⁷⁸. Kongre başkanlığına seçilen yedek subaylardan Fahri Bey, fahri başkanları olarak gördükleri Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf göndererek yedek subaylar adına saygı ve bağlılıklarını ifade etti⁷⁹. Kongre sonrasında İstanbul merkez kabul edilerek bütün yedek subay derneklerinin tek bir çatı altında toplandığı kararı alındı⁸⁰.

Yedek subayların genel bir kongre toplayıp derneklerinin merkezini İstanbul'a nakletme kararı aldıkları bu tarihler, ülkedeki genel siyasi hava düşünüldüğünde hassas günlere denk düşmüştür. Şöyle ki yedek subayların genel kongrelerini toplamalarından kısa bir süre sonra Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Gerginleşen siyasi havanın etkisiyle olsa gerekir, yedek subay dernekleri siyasete karışmakla itham edildi ve son toplanan kongrede derneğin tüzüğünde yer alan siyasete karışmayacaklarıyla ilgili maddenin çıkarılması buna delil olarak gösterildi. Yedek subay derneklerinin, "merkez-i umumi reisi" sıfatıyla Fahri Bey, bir beyanname yayımlayarak bu iddialara yanıt verdi. Amaçlarının siyasetle uğraşmayarak ve yalnız Cumhuriyet hükümetlerinin himaye ve desteklerine dayanarak ekonomik alanda etken olmak olduğunu ifade etti⁸¹. Ancak, bu açıklamadan kısa bir süre sonra hükümetin, siyasete karışmalarından dolayı yedek subay derneklerini kapatmayı amaçlayan bir kanun teklifi üzerinde çalıştığı haberi basına yansdı⁸². İlgili kanun teklifi Dahiliye komisyonunda görüşüldü ancak Cemiyet Kanunu'na aykırı bir durum olmadığı gerekçesiyle reddedildi⁸³. Dahiliye Vekili Cemil Bey, yedek subay derneklerinin kapatılmasını amaçlayan kanun taslağının çoğunluğu muhaliflerden oluşan komisyon üyelerince reddedildiğini o sırada Mersin'de bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya telgrafla haber vererek, parti grubunda bir karar aldıktan sonra Meclis'e getirmeyi planladıklarını ilettiler⁸⁴. İktidarın bu planını tatbik edip etmediği, Meclis'ten bu yönde bir kanunun geçip geçmediği konusunda elimizde bilgi bulunmamaktadır. Yaptığımız araştırmalar sırasında böyle bir bilgiye karşılaşmadık. Bu kanun tasarısının komisyonda reddedilmesinden kısa bir süre sonra Şeyh Sait Ayaklanması'nın ve bununla bağlantılı olarak Takrir-i Sükun Kanunu'nun yürürlüğe konduğu hatırlanacak olursa iktidarın yedek subay derneklerini kapatmak için ayrı bir kanun düzenlemesine ihtiyacının kalmadığı düşünülebilir. Bahsi edilen süreç içerisinde yedek subay dernekleri resmen kapatılmasa dahi fiilen ortadan kalkmış olmalıdır.

⁷⁶ *İleri*, 6 Eylül 1340/1924, Nu. 2351, s. 3; *Tanin*, 6 Eylül 1340/1924, Nu. 682;

⁷⁷ *Tanin*, 23 Eylül 1340/1924, Nu. 699; *İleri*, 23 Eylül 1340/1924, Nu. 2368, s. 3; *Vakit*, 6 Eylül 1340/1924, s. 4.

⁷⁸ *İleri*, 4 Teşrin-i Sani 1340/1924, Nu. 2409, s. 3; *Vakit*, 4 Teşrin-i Sani 1340/1924, s. 2.

⁷⁹ *Cum. Arşivi*, A. VII-2-c, D. 92, F. 1-196.

⁸⁰ *Vakit*, 4 Teşrin-i Sani 1340/1924, s. 2.

⁸¹ *Türkîli*, 5 Kanun-ı Evvel 1340/1924, Nu. 13, s. 2; Yedek Subayların İstanbul'da toplanan son genel kongrelerine katılanlar içerisinde Hüseyin Avni (Ulaş) ın ismi geçmektedir. Bkz. *Tevhid-i Efkar*, 4 Teşrin-i Sani 1340/1924, Nu. 1207-4235. Bu haberin doğruluğu bir yana, böyle bir haberin basına yansımış olması bile tek başına yedek subay derneklerinin muhalefetle yakınlaştığı algısının oluşmasında önemli bir etken olsa gerekir.

⁸² *Tevhid-i Efkar*, 28 Kanun-ı Evvel 1340/1924, s. 2.

⁸³ *Hakimiyet-i Milliye*, 22 Kanun-ı Sani 1341/1925, Nu. 1330, s.1

⁸⁴ *Cum. Arşivi*, A. IV-13, D. 60-1, F. 16.

Yedek Subayların taleplerine geçmeden önce, fiilen ortadan kalktıklarını ifade ettiğimiz bu derneklerin, ülke genelinde nerelerde, hangi merkezlerde açıldığı üzerinde durmalıyız. Bu bilgiler, derneklerin ülke genelindeki dağılımı ve teşkilatın boyutu konusunda bir fikir vermesi açısından faydalı olacaktır.

Eldeki bilgilerden hareket edecek olursak, yedek subayların Ankara’da topladıkları ilk genel kongrelerine 65 şubeden 120 delegenin, ikinci genel kongrelerine ise 100 şubeden 97 delegenin katıldığı bilgisine sahibiz⁸⁵. Ancak, bu kongrelerle ilgili elimizde zabıt, tutanak vesaire bulunmadığı için bu şube merkezlerini tam olarak tespit edebilmemiz mümkün değildir⁸⁶. Diğer kaynaklarda geçen bilgilerden hareketle, yedek subayların açıldığı bazı merkezleri ortaya koyabiliriz. Çalışmamızın buraya kadar olan kısmında yedek subay derneklerinin şubeleri olan önemli merkezler arasında İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Mersin, Kırşehir’in isimlerinin geçtiği fark edilecektir. Bunların yanı sıra bugün ilçe merkezi olan Ürgüp ve Mihalicçık’ın ismi geçmektedir. Bu merkezlerin dışında Ordu, Eskişehir, Adana, Malatya ve Giresun’da yedek subay derneğinin kurulduğu basına yansıyan bilgiler arasındadır⁸⁷.

Mustafa Kemal Paşa’nın 2 Eylül 1923 tarihinde başarı dileklerini ileten bir telgrafından hareketle Sivas’ta yedek subay derneğini olduğunu⁸⁸; yine Mustafa Kemal Paşa’nın benzer dileklerini ileten 10 Eylül 1923 tarihli telgrafından hareketle Adana’da yedek subay derneği olduğunu⁸⁹; Mustafa Kemal Paşa’ya Ramazan bayramı vesilesiyle gönderilen bir kutlama telgrafından hareketle Amasya’da yedek subay derneği olduğunu biliyoruz⁹⁰. Yedek subay temsilcilerinden Vehbi Bey’in istifası sonrasında hakkında başlatılan soruşturmaya tepki olarak TBMM’ye gönderilen bir telgraftan anlaşıyor ki Gaziantep’te de yedek subay derneği bulunmaktadır⁹¹. Bunların yanı sıra Mustafa Kemal Paşa’ya dini ve milli bayramlar, önemli günlerin yıldönümleri gibi vesilelerle yedek subay derneklerinden gönderilen telgraflardan hareketle Bayındır⁹², Silifke⁹³, Ayvalık⁹⁴, Bakırköy⁹⁵ ve Iğın⁹⁶ gibi merkezlerde yedek subay dernekleri olduğunu tespit edebiliriz. Bütün bu bilgilerden hareketle, yedek subay derneklerinin önemli il ve kaza merkezlerine kadar yayıldığını söyleyebiliriz.

Yedek subaylar ne istiyordu? Siyasal iktidardan talepleri neydi? Siyasal iktidarın kendilerine dönük uygulamalarına nasıl bakıyorlardı? Bunlara ve benzeri sorulara aşağıda yanıt aramaya çalışacağız.

Siyasal iktidarın seçim sürecinde yayımladığı dokuz umdenin içerisine yedek subaylarla ilgili bir madde koymuş olması, bu konunun hükümetin gündeminde olduğunun en açık göstergesiydi. Seçimlerden hemen sonra hükümetin yedek subaylara dönük uygulamalarının somutlaşmaya başlamasıyla birlikte yedek subayların talepleri de farklı zamanlarda basın yoluyla kamuoyuyla paylaşıldı⁹⁷. Buradan hareket edilecek olursa, yedek subaylar özetle şu taleplerde bulunuyordu: Terhis sonrası ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için yedek subaylara münasip miktarda para yardımı yapılması; emval-i metrukeden istifadelerinin sağlanması, emval-i metruke satın almak

⁸⁵ *Ayın Tarihi*, S. 1, (Eylül) C. 1., s. 12-13; *Türkiye*, 5 Kanun-ı Evvel 1340/1924, Nu. 13, s. 2.

⁸⁶ Arşiv ve kütüphanelerde yedek subay derneklerinin nizamname ve kongre tutanaklarına dair belge ve bilgiye rastlamadık.

⁸⁷ *Hakimiyet-i Milliye*, 11 Eylül 1339/1923, Nu. 912, s. 1; *Hakimiyet-i Milliye*, 23 Eylül 1339/1923, s. 3.

⁸⁸ *Cum. Arşivi*, A. III-11, D. 48, F. 81-2.

⁸⁹ *Cum. Arşivi*, A. III-11, D. 48, F. 81-3.

⁹⁰ *Cum. Arşivi*, A. VII-2-a, D. 90, F. 1-200.

⁹¹ *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi* (B.C.A) 030.10.83.545.18/1.

⁹² *Cum. Arşivi*, A. VII-2-c, D. 92, F. 1-198.

⁹³ *Cum. Arşivi*, A. VII-2-b, D. 91, F. 2-495.

⁹⁴ *Cum. Arşivi*, A. VII-2-b, D. 91, F. 1-85.

⁹⁵ *Cum. Arşivi*, A. VII-2-b, D. 91, F. 1-15.

⁹⁶ *Cum. Arşivi*, A. VII-2-a, D. 90, F. 1-25.

⁹⁷ “İhtiyat zabitlerinin Temennileri”, *Tevhid-i Efkâr*, 25 Haziran 1339/1923, s. 3.

için başvuranlara gerekli kolaylığın ve önceliğin gösterilmesi; orduda kalmak veya jandarmaya nakil olmak isteyenlere imkan verilmesi; memur olan yedek subayların orduda geçirdikleri sürenin memuriyet sürelerine eklenmesi; tahsili yarım kalan yedek subayların, tahsillerine devam ettikleri yerlerde uygun memuriyetlere verilmesi; şehit ve malûl olan yedek subaylara ve yakınlarına maddi ve manevi destek verilmesi.

Bu taleplerden kısa bir süre sonra İzmir'deki yedek subaylar adına Refik Şevket Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya bizzat ilettiği yedek subayların talepleri basına yansıdı⁹⁸. Bu taleplere bakıldığında; terhis edilen yedek subaylara toplu olarak altı aylık maaşlarının ödenmesi veya buna karşılık ordunun satılacak nakil vasıtalarının (at, araba, otomobil) yedek subaylara verilmesi; komiser, komiser yardımcısı ve jandarma subaylarının yedek subaylardan seçilmesi; vali ve mutasarrıfların tayin edecekleri nahiye müdürlerini şartları taşıyan yedek subaylar arasından seçmesi; memur iken askere alınan yedek subayların askerlikte geçirdikleri sürenin memuriyet sürelerine sayılması; talebe iken askere alınan yedek subaylara tahsillerini devam ettirme imkanının verilmesi; memuriyete alımlarda yedek subaylara öncelik tanınması; lisana aşına olan yedek subayların harici işlerde değerlendirilmesi; yedek subaylara, memuriyetleri ile ordudaki görevlerinden doğan maaş farklarının ödenmesi; İzmir'de yedek subaylar için açılacak ticaret ve dil kursuna destek sağlanması ve bina tahsis edilmesi; devletin izniyle kurulacak ticaret şirketlerinde yedek subaylara öncelik verilmesi gibi talepler yer alıyordu.

Bu taleplerden sonra Mustafa Kemal Paşa ile Refik Şevket Bey arasında yedek subayların isteklerini karşılamaya dönük bazı yazışmaların yapıldığı hatırlanacaktır. Aynı tarihlerde Ankara'da dernekleşme çabalarını sürdüren arkadaşları adına yedek subay Neşet Bey, hem kendi taleplerini hem de hükümetin yedek subaylara dönük adımlarını değerlendiren uzun bir yazı kaleme aldı⁹⁹. Neşet Bey, daha önce üzerinde durduğumuz hükümetin yedek subaylarla ilgili yedi maddelik kararname ve Müdafaa-i Milliye Vekaleti'nce hazırlanarak Meclis'e gönderilen kanun tasarısını değerlendirmektedir. Hükümet'in hazırladığı kararnameyle yedek subayları kamu ve özel sektörde istihdam etmeyi hedeflemesine olumlu bir adım olarak gören Neşet Bey, tahsiline devam edecek arkadaşlarına maddi destek sağlanmadan sadece yaş muafiyeti getirilmiş olmasını anlamsız bulmaktadır. Ayrıca, kanun tasarısında yedek subaylara yapılması öngörülen maaş yardımını bir "terfi" meselesi olarak değerlendirmeyip verilmesi düşünülen miktarın yedek subayların hiçbir ihtiyacına yeterli gelmeyeceğini belirtmektedir. Yedek subaylara değeri azami üç bin lira olan emval-i metrukenin verilmesi yönündeki teklife olumlu yaklaşan Neşet Bey, bunun uygulamasının tam olarak tayin ve tespit edilmesi istemektedir. Bu haktan memuriyetlerine dönen arkadaşlarının yararlanıp yararlanmayacağı, emval-i metrukenin mahiyetinin ne olacağı, vergi ve sigortaya vb. tabi olup olmayacağı gibi konulara açıklık getirilmesini talep etmektedir.

Hükümet'in yedek subaylara dönük uygulamalarını bu şekilde değerlendiren Neşet Bey, bundan sonra yedek subayların "terfi" meselesine nasıl yaklaştıklarını izah etmektedir. Ona göre yedek subayların terfihi meselesi mesleki olmalıdır ve bu açıdan İstiklal Harbi'ne katılan yedek subaylar üç gruba ayrılmalıdır: Ordudaki görevlerine mesleki tahsillerini tamamlamadan önce katılanlar; muhtelif memuriyetlerden gelenler ve serbest mesleklerden gelenler. Bundan sonra bu üç gruptaki yedek subayların mesleki terfihlerinin nasıl olması gerektiği üzerinde duran Neşet Bey, birinci grupta yer alan arkadaşlarından tahsillerine devam edecek olanlara, öğrencilik süresince maaşlarının verilmesini; ikinci grupta yer alan yedek subaylar için bazı konulara açıklık getirilmesi şartıyla hükümet kararnamesinde belirtildiği şekilde kamu ve özel sektörde istihdamlarının sağlanmasını önermektedir. Neşet Bey, tasnifinin üçüncü grubunu oluşturan, tüccar ya da çiftçi iken orduya katılan arkadaşlarını terfihi açısından en önemli grup olarak değerlendirmektedir. Serbest meslekten gelen yedek subayların terfihlerinin tartışmaya gerek

⁹⁸ "İhtiyat Zabıtları ve Gazi Paşa", *İleri*, 2 Ağustos 1339/1923, Nu. 1971, s. 2.

⁹⁹ "İhtiyat Zabıtlarının Terfihi Meselesi", *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Ağustos 1339/1923, s. 3

kalmaksızın tarım sahasında olması gerektiğini düşünen Neşet Bey, bunun için bu arkadaşlarına başlangıçta nakdi yardım, kredi desteği, vergi muafiyeti, çitlik ve arazi verilmesi, tarım araç ve gereçleri sağlanması gibi yardım ve desteklerin sağlanmasını önermektedir.

Ankara’da toplanacak ilk genel kongre öncesinde yedek subayların terfi haklarını içeren yirmi maddelik bir proje taslağı basın yoluyla kamuoyuna duyurulmuştur¹⁰⁰. Bu maddeler incelendiğinde yedek subayların buraya kadar üzerinde durduğumuz taleplerin dışında başka bir talepte bulunmadıkları, sadece hükümetin kendileri hakkındaki uygulamalarına ilaveten nelerin yapılması gerektiğini derli toplu bir şekilde kamuoyuyla paylaştıkları fark edilmektedir.

Yedek subayların bu taleplerinden sonra neler yaşandı? Bu taleplerin ne kadarı yerine getirildi?

Daha önce üzerinde durulduğu üzere, bu taleplerden sonra Meclis’ten çıkan bir kanunla yedek subaylara, İstiklal Harbi’ne katılım zamanlarına göre terhis sonrasında üç-dört aylık maaş verilmesi kararlaştırıldı. Miktarı tartışmalı olan bu maaş yardımı, yedek subaylar tarafından yeterli görülmedi. Yedek subaylar derneğinin genel merkezi kabul edilen Ankara’dan yedek subaylara yapılan bir duyuru ile bireysel anlamda çok küçük olan bu paranın, beş bine yakın yedek subayın bir araya gelmesiyle bir şirketin sermayesi yapılabileceği teklif edildi. Bizzat bu duyuruyu yapan genel merkez, söylediklerinin gerçekleşmesinin önünde ne gibi engeller olduğunun farkındaydı. Yedek subaylar içerisinde zaruri ihtiyaçlarını karşılamak için acil paraya ihtiyaç duyanlar olduğu gibi ulaşım ve iletişim olanakları yetersiz, büyük bir memlekette yedek subayların birbiriyle irtibat kurmaları hayli zordu¹⁰¹. Nitekim, genel merkezin bu duyurusu bir temenniden öteye geçemedi. Hatırlanacağı üzere yedek subaylara yapılan bu maaş yardımının miktarının ne olacağı konusu ise Meclis’te sonraki günlerde tartışma konusu oldu. Yedek subaylara maaş yardımı yapılırken bunun terfi kapsamında yapılmadığı sürekli vurgulandı. Hatta maaş yardımı öngören kanun tasarısının ismindeki “terfi” kelimesi görüşmeler sırasında yapılan bir teklifle taslaktan çıkarıldı. Ancak, Meclis encümenlerinde tartışılan, kimi zaman yedek subaylara arazi verileceği şeklinde basına yansıyan yedek subayların terfiyi uygulamaya geçirilemedi. Dolayısıyla, siyasi iktidarın maaş yardımı dışında bütün yedek subaylara dönük bir uygulaması olmadı.

Sayıları binlerle ifade edilen yedek subaylardan ne kadarının hükümetin öngördüğü şekilde kamu ve özel sektörde istihdam edildiğini bilemiyoruz. Terhis sonrasında bütün yedek subayların aynı kaderi paylaşmadıklarını tahmin etmek zor olmasa gerekir. Maliye Bakanı Hasan Fehmi Bey’in belirttiği gibi içlerinde Maliye veya başka devlet kurumlarında istihdam edileni olduğu gibi¹⁰², Meclis’te bazı vekillerin ifade ettiği ve basına yansıdığı üzere yaşama tutunamayarak intihara sürüklenen yedek subaylar olmuştur¹⁰³. Abdülkadir Kemali(Öğütçü), 1924 yılı Aralık ayı sonlarında yedek subayların durumlarına dikkat çeken bir makalesinde, yedek subaylardan “Elazığ’da olduğu kendini asan, İstanbul’da olduğu gibi cinnet geçirerek kahve köşelerinde para dilenen yavrular” olduğuna işaret etmektedir¹⁰⁴. Bazı yedek subayların Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya ve eşi Latife Hanım’a içinde bulundukları maddi zorlukları anlatan telgraflar göndererek maddi yardım talebinde bulundukları göz önüne alınacak olursa yedek subayların her birinin ayrı

¹⁰⁰ “İhtiyat Zabıtları Kongresi”, *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Ağustos 1339/1923, s. 3.

¹⁰¹ “İhtiyat Zabıtları”, *Hakimiyet-i Milliye*, 21 Teşrin-i Evvel 1339/1923, s. 4.

¹⁰² *TBMM Zabıt Ceridesi*, İçtima: 38, Celse: 1, 18.10.1339/1923, s. 751.

¹⁰³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, İçtima: 64, Celse: 1, 8.12.1339/1923, s. 107; *TBMM Zabıt Ceridesi*, İçtima: 76, Celse: 1, 29.12.1339/1923, s. 559; *Tevhid-i Efkar*, 14 Teşrin-i Sani 1339/1923, nr. 858-3886, s. 1.

¹⁰⁴ Abdülkadir Kemali, “İhtiyat Zabıtları ve Memleketin İktisadi Amilliyi”, *Toksöz*, 25 Kanun-ı Evvel 1340/1924, Nu. 10-88, s. 1.

bir hikâyesinin olduğu sonucuna varılabilir¹⁰⁵. Yedek subayların talepleri arasında, hükümetin ise vaatleri arasında zikrettiğimiz emval-i metrukeden yedek subayların ne ölçüde istifade ettiğini bilemiyoruz. Ancak, emval-i metrukeden ev verilmesi için Mustafa Kemal Paşa'ya ve İsmet Paşa'ya telgraf gönderen yedek subayların varlığı biliniyor. Saimbeyli (Haçin) yedek subaylardan Müftüzade Mehmet Rıfat ve kardeşi Recai Efendi'nin Ermenilerden kalan emval-i metrukeden kendilerine ev verilmesi isteği buna verilebilecek bir örnektir¹⁰⁶.

Son olarak bir grup yedek subayın hayata tutunmalarını sağlayacak bir iş bulmak isterken karıştıkları bir hadise ve bu hadisenin yankıları üzerinde durarak çalışmamızı noktalamak istiyoruz.

4. Bomonti Hadisesi

1924 yılı Mayıs ayı sonlarında bir grup yedek subayın Bomonti bira fabrikasının Galata'daki yazıhanesine iş başvurusu yapmak için gittiği ve bu sırada fabrikanın müdürü ile aralarında arbedenin yaşandığı basına yansımıştır¹⁰⁷. Olaydan sonra yedek subaylar ve fabrika müdürü olayı mahkemeye taşıdı¹⁰⁸. Ayrıca, yedek subaylar, milliyetlerine ve şahsiyetlerine hakaret edildiğini ifade ederek Adliye Vekili Necati Bey'den ilgili kişi aleyhine dava açılmasını talep etti¹⁰⁹. Basit bir adli vaka olarak değerlendirilebilecek olay, basının olaya yaklaşımı ve olayın bir tarafında yedek subayların olmasından dolayı daha fazla yankı uyandırdı. Gazetelerin olaya bakış açısı aynı değildi. Müstakil, Tanin ve Tevhid-i Efkar'ın olayı yansıtır tarzına bakıldığında yedek subaylara ve milliyetlerine hakaret edildiği, Bomonti yöneticisinin Türklüğe hakaret ettiği, müşterilerinden Ermeni ve Rum olanlara biray Türkiye'den daha ucuza verdiği, yedek subayların iş başvurularının bilinçli bir şekilde göz ardı edildiği öne çıkarılıyordu¹¹⁰.

Cumhuriyet gazetesi başyazarı Yunus Nadi'nin yaklaşımı ise bu gazetelerden daha farklıydı. Yunus Nadi'nin incelemesine göre olayın cereyan tarzı ve yedek subayların Bomonti idaresine başvuru tarzı gazetelerin dediği gibi olmamıştır. Bomonti'de çalışan yüz yirmi işçi ve hizmetlinin yüz beşinin Türk olduğunu hatırlatan Yunus Nadi, yabancı ve yerli sermayenin birlikte kurduğu bu tür işletmelere verilecek zararın memleketin ekonomisini doğrudan etkileyeceğine işaret etmektedir. Bu yüzden Bomonti'ye başvuru tarzını ve neticelerini asla hoş göremeyeceğini, hükümetin memlekette iktisadi emniyeti ihlal edebilecek mahiyetteki hareketlere asla müsaade etmeyeceğinin altını çizmektedir¹¹¹. Cumhuriyet gazetesi ve başyazarı Yunus Nadi'nin Bomonti hadisesine diğer gazetelerden farklı bir şekilde yaklaşması haliyle yedek subayların hoşuna gitmemiştir.

Bunun üzerine ikinci bir yazı kaleme alan Yunus Nadi, Cumhuriyet'in yalnız bir zümrenin hoşuna gidecek, yedek subayları memnun edecek yazılar yazmak yerine bütün bir millete şamil bir yayın politikası takip ettiğini ve bundan sonrada böyle yapacağını vurgulayarak şunları ifade etmiştir:

"...Düşünüyoruz ki hiçbir memlekette ihtiyat zabiti olmak insanlar için bir hukuk prensibi teşkil edemiyor, çünkü edemez. İhtiyat zabiti demek, bütün Türk vatandaşları gibi alelade, asker olmak demektir. Askerlik ise medeniyetin bütün kanunlarına göre, yalnız bir vazifedir, bir hak değildir. Nasıl her Türk vatandaşı bir harp ve cidal zamanında, ordunun açtığı bayraklar altında toplanmakla

¹⁰⁵ Yedek subayların Mustafa Kemal Paşa ve Latife Hanım'a gönderdiği yardım talep eden telgrafları için bkz. *Cum. Arşivi*, VII-1a, D. 87, F. 1-315; *Cum. Arşivi*, A. VII-1a, D. 87, F. 3-98; *Cum. Arşivi*, A. VII-1a, D. 87, F. 3-99; *Cum. Arşivi*, A. VII-1a, D. 87, F. 1-216; *Cum. Arşivi*, A. VII-1a, D. 87, F. 1-211.

¹⁰⁶ B.C.A., 272.0.0.12.41.48.20

¹⁰⁷ "İhtiyat Zabitleriyle Bomonti Arasında Galata'da bir Arbede", *Müstakil*, 24 Mayıs 1340/1924, Nu. 94.

¹⁰⁸ "Bomonti ve İhtiyat Zabitleri Davası", *İleri*, 20 Teşrin-i Evvel 1340/1924, Nu. 2395

¹⁰⁹ *Tevhid-i Efkar*, 23 Ağustos 1340/1924, Nu. 1135- 4163, s. 1.

¹¹⁰ *Müstakil*, 24 Mayıs 1340/1924, Nu. 94; *Tanin*, 7 Haziran 1340/1924, Nu. 594; *Tevhid-i Efkar*, 25 Mayıs 1340/1924, s. 3.

¹¹¹ Yunus Nadi, "Bomonti Hadisesi", *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1924/1340, Nu. 22, s. 1.

mükellef ise, nasıl bu mükellefiyet onlara cemiyet içinde bilahare hiçbir imtiyaza hak vermiyorsa ihtiyat zabitleri de öylece, harp zamanında bayrakların altında toplanmak, sulh zamanında işleri başına avdet etmek vazifesiyle mükelleftirler. Dünyaya akıl öğreten biz münevverler, hiç kimseyi beğenmeyen bizler, hiç olmazsa bu hak ve vazife mefhumlarının hakiki manalarını alelade halktan şu daima hakir ve zelil görmeye alıştığımız kara cahil insanlardan öğrenelim: Asırlardan beri bu halk “ihtiyat askeri” dir. Sulh zamanında işinin başına geçer, çalışır, çabalar, tarlasını sürer, demirini döğer, arabasını sürer, helvasını satar ve harp zamanında tüfengini omuzlayarak düşmana gider. Harpten dönen bir asker harpten döndüğü için bir hak ve imtiyaz sahibi olmayı düşünmez ve terhis tezkeresini alınca yine eski yerine ve eski işinin başına geçer. O zavallıların bir “İhtiyat Askerleri Cemiyeti” yaptıklarını işitmedik, fakat görüyoruz ki münevverlerimiz bir ihtiyat zabitleri cemiyeti yapıyorlar ve iş sahasında imtiyaz istiyorlar! Memlekette iş buhranı mı var? Evet var, hem de çok şiddetle var. Vazifemiz bu buhrana çare bulmak, herkese iş verecek bir iş sahası açmaya çalışmaktır. O zaman herkesle beraber ihtiyat zabitleri de kendilerine iş bulur ve çalışarak mesut olurlar. Fakat, bu iş darlığında, altı asırdır ihtiyat askeri olan Anadolu halkı için hiçbir imtiyaz tanımazken daha dün ihtiyat zabiti olanlar için imtiyazlar tanyalım... İşte bu olmaz! Müşüküllerini çok iyi takdir ettiğimiz bu vatandaşlarımız gücenmesinler: Mümkünle gayr-i mümkünü ayırmak, hak ile vazifenin hududunu tayin etmek lazımdır. “Biz ihtiyat zabiti olduk, bize iş veriniz!” demek cemiyete karşı vazifesini tam yapmak demek değildir. Ben ihtiyat zabiti olduğu için iş aramayacağım, ben mühendis olduğum, doktor olduğum için, ben çift sürmesini bilir ve demir dökmesini anlar insan olduğum için iş isteyeceğim. İhtiyat zabiti olmak, o herkesin olduğu şeydir: Hem zabit değil de, asker, sadece asker, tüfengi omuzunda, dağarcığı sırtında bir Mehmetçik! Onlar milyonlarca gittiler ve yüzbinlerce öldüler, bazıları döndüler, kim bilir nasıl çalışıyorlar... Biz münevverler ise “ bize iş ver!” diye fabrikatör döğüyoruz!¹¹²”

Yunus Nadi'nin önemine binaen buraya alıntıladığımız bu satırları, belki de herkesin bildiği ancak mağdur olmuş yedek subaylara söylemeye dilinin varmadığı bir yasal gerçekliğin hükümete yakınlığıyla bilinen bir gazetenin başyazarı tarafından yedek subaylara ve kamuoyuna açıkça ifade edilmesi olarak değerlendirilebilir. Yunus Nadi, yedek subaylığın bir zorunlu askerlik kategorisi olduğunu, askerliğini yedek subay olarak yapanların sıradan bir vatandaş gibi zorunlu bir görevi icra etmekten başka bir şey yapmadığını hatırlatmaktadır. Yedek subaylara, bu şekilde bu görevi yapan binlerce sıradan vatandaşın yaptığı gibi uslu durmalarını, cemiyet kurmamalarını, hak talep etmemelerini kaderlerine boyun eğmelerini salık veriyor. Yunus Nadi'nin sosyal gerçeklikleri göz ardı ederek sadece yasal gerçekleri öne çıkaran bu yazısına bakılacak olursa, yedek subayların geleceğinin dokuz umdenin biri olduğu, Mustafa Kemal Paşa'nın yedek subaylarla ilgili sözlerinin unutulduğu fark edilecektir. Yunus Nadi'nin bu tarihte Meclis'te vekil ve aynı zamanda hükümete yakınlığıyla bilinen Cumhuriyet gazetesinin başyazarı olduğu göz önüne alınarak bu yazıları, hükümetin yedek subaylara olan bakış açısındaki değişimin işaretleri olarak okumak mümkündür. Ayrıca, Yunus Nadi'nin yaklaşımı ile daha önce üzerinde durduğumuz Müdafaa-i Milliye Encümeni'nin mazbataya yansıyan yaklaşımı arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.

Yunus Nadi'nin yedek subaylarla ilgili bu yazılarına, yedek subaylar adına İzmir genel merkezi bir mektup yayımlayarak yanıt vermiştir. Yedek subayların “izzet-i nefsi”nin rencide edilmesinin genel merkezi söz söylemeye mecbur bıraktığının ifade edildiği mektupta, yedek subayların muharebelerde yalnız vatan için can verdikleri, bunun karşılığında devlet ve millettten hiçbir şey beklemedikleri, bütün isteklerinin harpten önceki hukuklarının kendilerine iadesi ve hükümetin millete yönelik himayesinden kendi paylarına düşeni almak olduğu vurgulanmaktadır. Yedek subaylar, Yunus Nadi'nin asker ve subay arasında karşılaştırma cüretini, “vatani bir cürüm” olarak nitelendirmekte ve mektubu şu sözlerle sonlandırmaktadır:

“...Mehmet ile Mehmetçik arasına münafık kaleminizi karıştırarak ilelebet müstahak-ı lanet olmamanızı size tavsiye ederiz. Maksadınız vatani hizmetlerde müsabaka arzusu ise sizin bir silsile-

¹¹² Yunus Nadi ?, “İhtiyat Zabitleri”, *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1340/1924, Nu. 24, s. 3.

i makalat ile neşr ve ilan ettiğiniz fedakarlıklarınız ile zavallı bir ihtiyat zabitanın naçiz sitemleri arasında millet huzurunda bir kıyas yapmaya her zaman hazırız. Emin olunuz ki kaleminizin bütün kudretiyle tezyinine çalıştığınız hatıratınızın bin cildi, silahlı ile vatani müdafaa ederken şehit düşen isimsiz bir ihtiyat zabitanın son nefesinde dudaklarından boşluklara yükselen vatan kelimesi kadar bir hizmet ve kutsiyet ifade edemez. Binaenaleyh Yunus Nadi Bey lütfen bizimle uğraşmayınız ve bizi vatan muharebesinde olduğu gibi hayat mücadelesinde de yalnız bırakınız¹¹³."

Tanın yazarı İsmail Müştak'ın olaya yaklaşımı Yunus Nadi'den farklıdır. Ona göre fabrika yöneticisinin Türklük aleyhine konuşması şayet doğruysa bu bir "küstahlık" tır. Yedek subaylara bazı tavsiyelerde bulunan İsmail Müştak, onlardan derneklerini bu tür işlere karıştırmamalarını ve derneklerini ıslah etmelerini istemektedir¹¹⁴. Daha önce üzerinde durduğumuz hükümetin yedek subay derneklerini kapatmaya dönük yasa teklifinin ortaya çıkmasında Bomonti hadisesinin de etkisi olsa gerekir.

Sonuç

Yedek subaylık müessesesi, Harb-i Umumi öncesinde Osmanlı ordusunun bir gerçeği idi. Zorunlu askerlik kategorisinde yer alan yedek subaylığın ihdas edilmesinde ordunun subay ihtiyacını karşılamak en temel gerekçelerden biriydi. Barış zamanında dahi subay ihtiyacını karşılayamayan Osmanlı ordusunun Harb-i Umumi seferberliği ile birlikte var olan bu ihtiyacı daha da ziyadeleştirdi. Bu seferberlikle birlikte toplumun münavever kesimini temsil eden gençlerden binlercesi yedek subay olarak orduya alındı. Dört yıl boyunca farklı cephelerde vatanlarını savunan yedek subaylar, Mütareke'yle birlikte terhis edildikleri zaman geride bıraktıkları pek çok şeyi yerinde bulamadı. Kimisi yarım bıraktıkları öğrenim hayatına kaldığı yerden devam etmek kimisi memuriyetlerine geri dönmek kimisi ise yeniden iş-güç sahibi olmak istedi. Yedek subaylar, Mütareke'den hemen sonra İstanbul'da kurdukları derneklerle seslerini duyurmaya çalıştı. Kısa bir süre sonra Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünde Anadolu'da başlayan direniş hareketiyle birlikte yedek subayların dernekleşme faaliyetleri sönümlendi.

Harb-i Umumi seferberliğinin devam ettirilmesinden sonra çok sayıda yedek subay, Milli Mücadele'ye katıldı. Milli Mücadele'nin askeri boyutunun tamamlanarak barış sürecine girilmesiyle birlikte yedek subaylar terhis edildi. Ordudan ayrılarak sivil hayata dönen yedek subayların şartlarının iyileştirilmesi, üretken bir unsur olarak ülke ekonomisine kazandırılması Mustafa Kemal Paşa'nın ve başında bulunduğu hükümetin öncelendiği sorunlar arasında oldu. Hükümetin yedek subayların durumunu gündemine almasıyla birlikte ülkenin farklı şehirlerinde daha önce varlığı bilinen yedek subay dernekleri yeniden harekete geçti. Mustafa Kemal Paşa, yedek subayların dernekleşme faaliyetleriyle yakından ilgilendi. Onlara maddi ve manevi her türlü desteği vermeye çalıştı. Ancak, sayıları binleri bulan yedek subayların yaşam koşullarının iyileştirilmesi, mağduriyetlerinin giderilmesi, binlerce mübadilin geldiği savaştan çıkmış bir memlekette kısa sürede halledilebilecek bir sorun değildi. Ülkenin içinde bulunduğu iktisadi koşullar, hükümete yedek subaylar için her şeyi yapabilmeye imkan vermedi. Cüzi bir maaş yardımı hariç tutulacak olursa hükümetin yedek subaylara dönük çok sayıda vaadi kağıt üzerinde kaldı. Yedek subayların her birinin hayata tutunma konusunda ayrı ayrı gerçeklerle ve tercihlerle karşılaşması kaçınılmaz hale geldi. Dokuz umdenin içinde yer almanın verdiği umut ve heyecan, dernekleşme çabaları beklenen neticeleri vermedi. Hükümetin kendilerine olan yaklaşımı da zaman içerisinde değişti. Bomonti hadisesinden sonra Yunus Nadi'nin yedek subaylarla ilgili yazıları, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasıyla birlikte yedek subay derneklerinin siyasete karışmakla itham edilmesi, yedek subay derneklerinin kapatılması ile ilgili kanun teklifi, bu değişimin yansımalarıydı. Şeyh Sait Ayaklanması'yla birlikte yedek subaylar ve dernekleri,

¹¹³ İkdâm, 7 Haziran 1924, Nu: 9763, s. 3.

¹¹⁴ İsmail Müştak, "Bomonti Hadisesi Münasebetiyle", *Tanın*, 7 Haziran 1340/1924, Nu. 594

yoğun ve gergin geçecek olan siyasi sürecin tozu dumanına karışarak gündemdeki yerini kaybetti. Yedek subayların her biri kendi gerçeklikleriyle baş başa kaldı.

KAYNAKÇA

1- Arşivler

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (B.C.A)

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, (Cum. Arşivi)

2- Resmi Yayınlar

Ayın Tarihi.

Resmi Ceride

TBMM Zabıt Ceridesi

3- Tetkik Eserler ve Anılar

AKCAN, Erol, *Milli Mücadele’de Demirci Mehmet Efe (1919-1920)* Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2014.

AYDINEL, Sıtkı, *Güneybatı Anadolu’da Kuva-yı Milliye Harekatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2002.

Babamın Emanetleri. Ragıp Nurettin Ege’nin Birinci Cihan Harbi Günlükleri ve Harbin Sonrası Hatıratı, Hazırlayan: Güneş N. Ege-Akter, Dergah Yayınları, İstanbul 2006.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları, Yayına Hazırlayan: Arı İnan, TTK, Ankara 1982.

ÇOKER, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923*, C. III, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1994.

TUNÇAY, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetimi’nin Kurulması 1923-1931*, Tarih Vakfı Yayınları, 4. Basım, İstanbul 2005.

4- Makaleler

BEŞİKÇİ, Mehmet, “İhtiyat Zabiti”nden “Yedek Subay’a: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Zorunlu Askerlik Kategorisi Olarak Yedek Subaylık ve Yedek Subaylar 1891-1930, *Tarih ve Toplum*, S. 13 (Güz), 2011, s. 45-89.

ÖNCÜ, Ali Servet, İstanbul’da Mütareke Dönemi Yedek Subay Teşkilatlanmaları, Atatürk Üniversitesi, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 40, 2009, s. 341-354

UYAR, Mesut, İhtiyat Zabiti Namzedi Olmak, *Çanakkale 1915*, S. 16, 2013, s. 22-27.

ÜÇER, Sırrı Emrah, Mütareke’nin İlk Günlerinde Yedek Subaylar Neden Örgütlendiler, *Tarih ve Toplum*, S. 14, 2012, (Yaz) s. 53-71

5- Süreli Yayınlar

Cumhuriyet

Hakimiyet-i Milliye

İleri

Müstakil

Tanin

**HISTORY
STUDIES**
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

605

13 / 2

Tevhid-i Efkâr

Toksöz

Türkili

Vakit

Vatan

6- Tezler

TAŞKESENLİOĞLU, Yasin, Milli Mücadele Döneminde Gençlik Teşkilatları, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2007.

**HISTORY
STUDIES**
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

606

13 / 2

Ek 1:

Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas İhtiyat Zabıtları Cemiyeti'ne gönderdiği 2 Eylül 1923 tarihli telgraf.
Kaynak. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A. III-11, D. 48, F. 81-2

Ek-2

1924 yılı Kasım ayı başında son kongrelerini toplayan yedek subayları gösteren fotoğraf. Kaynak: Tevhid-i Efkar, 4 Teşrin-i Sani 1340/1924, nr. 1207-4235

Ek-3

İntihar ettiği basına yansıyan Abdi isminde bir yedek subay. Kaynak: Tevhid-i Efkar, 14 Teşrin-i Sani 1339/1923, nr. 858-3886, s. 1.